

Primeres aportacions sobre el funcionament dels estaments sards durant el segle XVII: representació, comunicació i diàleg en un regne de la Corona d'Aragó

MIQUEL FUERTES BROSETA*

Universitat de València (Estudi General)
Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea –
Consiglio Nazionale delle Ricerche

Resum

El sistema polític característic de la Corona d'Aragó requeria un diàleg constant entre la Corona i altres organismes que representaven la comunitat política. Aquesta comunicació política es va articular de manera diferent en cada territori. El treball s'aproxima a la representació institucional del Regne de Sardenya durant el segle XVII i als mecanismes mitjançant els quals aquests organismes canalitzaven les seues comunicacions.

* © Miguel Fuertes Broseta | CC BY-SA 4.0 | Article rebut el 30 de gener de 2023, acceptat el 5 de maig de 2023 i publicat el desembre de 2023 | miquelfuertesbroseta@gmail.com | <https://orcid.org/0000.0003.4995-4860>.

Aquest treball s'emmarca en el projecte de recerca «Redes de información y fidelidad. Los mediadores territoriales en la construcción global de la Monarquía de España (1500-1700)» (REDIF) del Ministeri de Ciència i Innovació (ref. PID2019-110858GA-I00). L'autor és beneficiari d'un contracte Margarita Salas dins del Programa de Recualificación del Sistema Universitario Español del Ministeri d'Universitats, finançat per la Unió Europea (NextGenerationEU). Gràcies a aquest contracte està desenvolupant una estada de recerca internacional en l'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea del Consiglio Nazionale delle Ricerche (Itàlia).

Paraules clau: Corona d'Aragó, Sardenya, segle XVII, pactisme, estaments.

Primeras aportaciones sobre el funcionamiento de los estamentos sardos durante el siglo XVII: representación, comunicación y diálogo en un reino de la Corona de Aragón

Resumen

El sistema político característico de la Corona de Aragón requería un constante diálogo entre la Corona y otros organismos que representaban a la comunidad política. Esta comunicación política se articuló de manera diferente en cada territorio. El trabajo se aproxima a la representación institucional del Reino de Cerdeña durante el siglo XVII y a los mecanismos mediante los cuales estos organismos canalizaban sus comunicaciones.

Palabras clave: Corona de Aragón, Cerdeña, siglo XVII, pactismo, estamentos.

First contributions on the functioning of the Sardinian estates during the seventeenth century: representation, communication and dialogue in a kingdom of the Crown of Aragon

Abstract

The political system characteristic of the Crown of Aragon required constant dialogue between the Crown and other bodies representing the political community. This political communication was articulated differently in each territory. This work approaches the institutional representation of the kingdom of Sardinia during the seventeenth century and the mechanisms through which these organisms channelled their communications.

Keywords: Crown of Aragon, Sardinia, seventeenth century, pactism, estates.

1. Introducció

La Monarquia Hispànica i la Corona d'Aragó eren agregacions de regnes. Cadascun d'aquests regnes era, alhora, una suma de ciutats i d'altres comunitats. Així mateix, dins d'aquestes comunitats hi havia altres corporacions més petites, com ara les confraries o corporacions d'oficis. De manera que, partint des de la Monarquia o des de la Corona d'Aragó, si progressivament anem acostant la perspectiva, trobarem cada vegada comunitats o corporacions més petites i més nombroses fins a arribar a la família i a l'individu.¹ Segons el jurista nascut a Valladolid Tovar de Valderrama, la república era:

Un agregado de muchas familias, que forman un cuerpo civil con diferentes miembros a quienes sirve de una cabeza una suprema potestad que les mantiene en justo gobierno, en cuya unión se contienen medios para conservar esta vida temporal y para merecer la eterna.²

Segons la divisió aristotèlica, la suprema potestat mencionada podia prendre forma de democràcia, d'oligarquia o de monarquia, com és el cas que ens ocupa. Cada regne que formava la Monarquia Hispànica era una república que estava encapçalada pel rei, que exercia com a primer representant i en qui requeia l'obligació de mantenir la pau i la justícia, de manera que el monarca era al mateix temps representant de la monarquia i de tots els regnes i senyorijs que la formaven. Així ma-

1. Autors como Antonio Manuel Hespánha o Xavier Gil han destacat la condició agregada de la Monarquia i dels regnes que la formaven. ANTONIO M. HESPANHA, *Visperas del Leviatán: Instituciones y poder político (Portugal, siglo XVII)*, Taurus, Madrid, 1989, pp. 282-307. XAVIER GIL PUJOL, *La fábrica de la monarquía: Traza y conservación de la monarquía de España de los Reyes Católicos y los Austrias*, Real Academia de la Historia, Madrid, 2016, p. 19.

2. DIEGO TOVAR DE VALDERRAMA, *Instituciones políticas, al serenísimo señor don Baltasar Carlos príncipe de las Españas y Nuevo Mundo*, Catalina de Barrio y Angulo, Madrid, 1645, pp. 1-3. Molt semblant era la definició que anys abans havia donat Jean BODIN, *Los seis libros de la república*, Herederos de Bevilacqua, Torí, 1590, p. 1: «república es un justo gobierno de muchas familias y del común a ellas con suprema autoridad».

teix, en diversos territoris existia una doble concepció de la comunitat política que permetia que hi haguera una interlocució entre el monarca i una representació del conjunt dels vassalls. Aquesta situació s'explicava mitjançant una metàfora antropomòrfica: el rei era el cap i el cor de la república i, com a tal, era font de justícia i de gràcia, mentre que els altres ordres de la societat eren la resta d'òrgans. Aquesta imatge corporal permetia explicar visualment per què eren necessàries la salut i l'harmonia de totes les parts per al funcionament correcte del conjunt.³ La universitat de vassalls sotmesa al rei i que formava el cos de la república va ser anomenada en alguns territoris general o generalitat, com va ser el cas a Catalunya o València.⁴ També a Sardenya la

3. Aquesta no era una cultura política privativa de l'àmbit hispànic o de la Corona d'Aragó, sinó que era comuna a l'Europa de l'època. Vegeu, entre d'altres: HESPANHA, *Vísperas del Leviatán*; Angela DE BENEDICTIS, *Politica, governo e istituzioni nell'Europa moderna*, Il Mulino, Bolonya, 2001; Diego QUAGLIONI, *La sovranità*, Roma, Laterza, 2004; Arlette JOUANNA, *Le pouvoir absolu: Naissance de l'imaginaire politique de la royauté*, Gallimard, París, 2013; Arlette JOUANNA, *Le Prince absolu: Apogée et déclin de l'imaginaire monarchique*, Gallimard, París, 2014.

4. Víctor FERRO I POMÀ, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2015 (1a ed.: 1987), pp. 163 i seg. Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, «La constitució política de Catalunya i de la Corona d'Aragó (segles IX-XV)», en J. Serrano, coord., *I Jornada de Dret Públic Català Víctor Ferro Pomà*, Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Barcelona, 2020, p. 21, afirma: «Catalunya va estar representada políticament per dues institucions generals: el príncep i la *Universitas Cathaloniae* o General (comunitat general de Catalunya). Aquesta última institució, al seu torn, va estar representada pels tres estaments units durant la celebració de Corts Generals o pel cos dels seus diputats permanents (Diputació del General o Generalitat). El príncep, a més, representava alhora tota la Corona universal d'Aragó i cadascun dels seus regnes i territoris. D'altra banda, la Generalitat representava exclusivament Catalunya i la seva comunitat política». Recentment han tractat sobre aquests temes Tomàs de MONTAGUT i Pere RIPOLL, «Pactism in Catalonia: a dual conception of the political community», *Journal of Catalan Intellectual History*, 12 (2019-2020), pp. 18-19; Tomàs de MONTAGUT i Pere RIPOLL, «El pactisme a Catalunya: una concepció dual de la comunitat política», *Revista de Dret Històric Català*, 20 (2021), pp. 189-210. Pel que fa a la situació valenciana, el treball més complet és el de Miquel FUERTES BROSETA, «Interpretacions i aplicacions del pactisme polític a la València dels Àustries. L'activitat de la Junta de Contrafurs i

universitat del regne es va constituir en cos polític, com veurem més avant.

Era necessari algun tipus de representació perquè aquelles comunitats o universitats pogueren relacionar-se amb el sobirà i amb altres corporacions. En el context d'una societat estamental basada en el privilegi, no resulta estrany que una minoria, les elits, com a part més sana i millor, s'erigiren en portaveus de la comunitat.⁵ En Aragó, Catalunya i València es va desenvolupar un sistema de representació estamental en el qual els braços de les Corts eren el reflex dels ordres privilegiats de la societat de l'època, actors que també exercien jurisdicció en nom del rei: els religiosos estaven representats en el braç eclesiàstic, els nobles en el braç militar (dividit en dos en Aragó) i les ciutats i viles de reialenc en el braç reial o de les universitats. El sistema de representació parlamentària de la comunitat del Regne de Sardènia no era gaire diferent. Tanmateix, les negociacions polítiques no s'esgotaven en l'àmbit parlamentari i en cadascun dels regnes es va desenvolupar un sistema de representació dels braços o estaments que funcionava amb les reunions de les assemblees, el qual permetia mantenir obertes de forma permanent les vies de diàleg. Sardènia no va ser una excepció i van aparèixer representacions extraparlamentàries dels estaments encara que distintes de les existents a Catalunya, Aragó o València.⁶

---

l'observança de les lleis (1645-1707)», tesi doctoral València, Universitat de València, 2022, pp. 69-73. Així mateix, és de consulta obligatòria: Llorenç MATEU I SANZ, *Tractatus de regimine regni Valentiae*, Anisson et Joannis Posuel, Lió, 1704, cap. III, «De Generalitate regni et eius representatione, iurisdictione, officis atque officialibus».

5. El concepte de representació ha estat sovint objecte d'estudis, entre els quals es poden esmentar els següents: José Ignacio FORTEA PÉREZ, «Representación y representados en la España del Antiguo Régimen», en F. Lorenzana, F. Iniesta i F. J. Mateos, coords., *La representación popular: Historia y problemática actual y otros estudios sobre Extremadura*, Sociedad Extremeña de Historia, Llerena, 2012, pp. 11-16; Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO, «La representación política en el Antiguo Régimen», en M. Artola i M. Pérez Ledesma, coords., *El Senado en la historia*, Secretaría General del Senado, Madrid, 1998, pp. 51-82.

6. Miquel FUERTES BROSETA, *Negociadores de la república: Síndicos y embajadores de Valencia y Cerdeña (siglo XVII)*, Universidad del País Vasco, Leioa, 2022.

Cal ser conscient que si dins de cada regne dels que formaven la Monarquia convivien innumerables comunitats i incorporacions, aquestes també disposaven de mecanismes de representació que els permetien relacionar-se amb altres actors polítics. Ciutats, viles, llocs, incorporacions, comunitats eclesiàstiques i un llarg etcètera tenien els seus representants i es relacionaven freqüentment amb la Corona i amb altres comunitats.⁷ En el cas sard, els consellers de les ciutats parlaven en nom de la ciutat, els senyors parlaven en nom dels seus vassalls i els prelats i capítols, en nom de les seues esglésies. Així mateix, les incorporacions d'oficis i gremis tenien també la seva representació i es relacionaven amb altres actors. Dins dels feus, les comunitats tenien els seus consells i una sèrie de representants municipals, semblants als de les ciutats i viles de reialenc, que es relacionaven amb altres comunitats, amb el seu senyor feudal o amb la Corona.⁸ Cadascun d'aquests actors tenia diferent capacitat de negociació política, proporcional a la seva posició en la societat i al context, però disposem d'evidències de sobres que actuaven per a defensar els seus interessos.

Com que som conscients d'aquest panorama polític en el qual totes aquestes comunitats i organismes tenien el seu paper, dedicarem aquest breu estudi als òrgans de representació més importants del Regne de Sardenya. És a dir, a les institucions o organismes que es relacionaven amb el monarca i amb altres institucions en nom del Regne de Sardenya; en aquest cas, les representacions dels braços o estaments.

7. Aquesta qüestió va ser sistematitzada per Victor Ferro i Pomà per al cas català, una tasca que no s'ha fet encara per a la resta de la Corona d'Aragó. FERRO I POMÀ, *El dret públic català*, pp. 163-218.

8. A falta d'una obra que tracte de forma actualitzada i clara tots aquests organismes, sembla adient recomanar la consulta de l'obra clàssica i molt útil de Bruno ANATRA, Antonello MATTONE i Raimondo TURTAS, *Storia dei sardi e della Sardegna. III. L'Età Moderna: Dagli aragonesi alla fine del dominio spagnolo*, Jaka-Book, Milà, 1989.

2. Mecanismes de comunicació i negociació durant els parlaments

La unió de les corones de Castella i Aragó sota una mateixa dinastia regnant es va fer amb total respecte de les lleis, les formes de govern i l'autonomia de cadascun dels membres del nou ens polític naixent. Dificilment podia fer-se d'una altra manera, atès que s'havia arribat a aquella situació mitjançant un acord dinàstic, i no per conquesta, de manera que, després de la mort dels Reis Catòlics, la reina Joana i el rei Carles van ser acceptats com a reis i senyors naturals. En conseqüència, com molts autors han emfatitzat, la Monarquia Hispànica va ser una unió igualitària de diferents regnes, sota un mateix sobirà i una mateixa dinastia regnant.⁹ Aquesta situació resulta molt familiar als estudiosos de la Corona d'Aragó, ja que el vincle que havia existit i continuava existint entre els regnes que la formaven era semblant. Així doncs, la Corona d'Aragó com a entitat política complexa va continuar existint dins d'un ens polític major.¹⁰

El Regne de Sardènia era un membre més d'aquella formació política que anomenem Corona d'Aragó i no va deixar de ser-ho fins a l'extinció de dret d'aquella com a conseqüència de la Guerra de Successió a la Corona d'Espanya. De fet, va ser el regne que més temps va conservar les lleis i formes de govern característiques de la Corona d'Aragó, que la historiografia del segle XX ha denominat sistema pactista. La Nova Planta borbònica del 1718 va aplicar-se parcialment entre els anys 1717 i 1720, quan va quedar anul·lada per l'aplicació del Tractat de Lon-

9. Sobre els models d'unió i, en especial, sobre la unió igualitària o *aeque principaliter*, vegeu: Jon ARRIETA ALBERDI, «Las formas de vinculación a la monarquía y de relación entre sus reinos y coronas en la España de los Austrias», en A. Álvarez-Ossorio i B. J. García García, eds., *La Monarquía de las naciones: Patria, nación y naturaleza en la Monarquía de España*, Fundación Carlos de Amberes, Madrid, 2004, pp. 303-326.

10. Jaume VICENS VIVES, *Notícia de Catalunya*, La Butxaca, Barcelona, 2013 (1a ed.: 1954), pp. 132-133; Joan REGLÀ I CAMPISTOL, *Introducció a la història de la Corona d'Aragó (Dels orígens a la Nova Planta)*, Moll, Palma, 1979 (1a ed.: 1969), pp. 85-99; John ELLIOTT, *La España Imperial: 1469-1716*, Vicens Vives, Barcelona, 2012 (1a ed. anglesa: 1965), pp. 77-87.

dres del 1718, la qual cosa va significar que els capítols de cort, els privilegis i les institucions que des del segle XIV —moment de la incorporació de Sardenya a la Corona d'Aragó— s'havien creat i desenvolupat, continuaren vigents fins al 1848.¹¹

A l'hora d'abordar els mecanismes de representació i de negociació política del Regne de Sardenya és pertinent aturar-se en l'àmbit parlamentari, segurament l'espai més important simbòlicament i en el qual el diàleg entre organismes es fa més evident.

En el període medieval, els reis de la Corona d'Aragó van optar per fundar nous regnes en els territoris que conquistaven i donar-los govern, institucions i lleis pròpies aplicant models similars als dels principats que havien heretat dels seus pares. Això és el que es va fer a Sardenya, encara que la llarguíssima guerra de conquesta va retardar el domini efectiu de tota l'illa fins a mitjan segle XV. Aquest sistema permetia respectar els privilegis dels nous pobladors i senyors feudals arribats de Catalunya, Aragó i València i, al mateix temps, complir amb els pactes assumits amb la població precedent, que així podia conservar les lleis pròpies. El model institucional i legislatiu de referència en el cas de

II. Sobre la situació sarda durant la Guerra de Successió, vegeu: Lluís GUIA MARÍN, *Sardenya, una història pròxima*, Afers, Catarroja, 2012, pp. 115-212; Giovanni MURGIA, *Un'isola, la sua storia: La Sardegna tra Aragona e Spagna (secoli XIV-XVII)*, Università di Cagliari, Càller, 2012, pp. 247-291. Sobre la Nova Planta sarda hi ha alguns estudis: José Luis BERMEJO CABRERO, «Un decreto más de nueva planta», *Revista de Derecho Político: UNED*, 5 (1979-1980), pp. 137-144; Consuelo MAQUEDA ABREU, «En torno al decreto de Nueva Planta de Cerdeña. 1717-1720», *Ius Fugit: Revista Interdisciplinar de Estudios Histórico-jurídicos*, 13-14 (2004-2006), pp. 463-468. Eduardo ESCARTÍN SÁNCHEZ, «Notas sobre la Nueva Planta en Catalunya y Cerdeña (1717-1720)», en M. G. Meloni i O. Schena, eds., *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, Carlo Delfino, Alguer, 1997, III, pp. 133-143; Regina María PÉREZ MARCOS, «Estrategias de gobierno y modelos de administración en la Nueva Planta de Cerdeña», en J. A. Escudero, coord., *Génesis territorial de España*, El Justicia de Aragón, Saragossa, 2007, pp. 549-578. I pel que fa a la situació de l'illa en els segles XVIII i XIX, vegeu: Girolamo SOTGIU, *Storia della Sardegna sabauda: 1720-1847*, Il Maestrale, Nuoro, 2018 (1a ed.: 1984); Maria LEPORI, *Dalla Spagna ai Savoia: Ceti e corona nella Sardegna del Settecento*, Carocci, Roma, 2003.

l'illa va ser principalment Catalunya, encara que també hi trobem una gran influència valenciana.¹²

Juntament amb les persones i els models institucionals segurament es va importar el marc conceptual sobre el qual es fonamentava la manera de fer política en la Corona d'Aragó. En tots aquests territoris, la representació més solemne i més perfecta de la comunitat es donava en les Corts Generals, on es reunien el cap i el cos de la comunitat. Si en el Regne d'Aragó, en el Regne de València i en el Principat de Catalunya existia una doble concepció de la comunitat política, que estava respectivament representada pel rei i pels braços o estaments, el sistema que es va desenvolupar en Sardènia no era gaire diferent.

Des del segle XIV en el Regne de Sardènia es començaren a celebrar les Corts Generals, també anomenades parlaments, que es reunien per a cercar maneres de millorar el govern del regne. El jurista sard Dexart explicava que freqüentment l'assemblea sarda era anomenada Parlament, però era la mateixa institució que les Corts i podien emprar-se indistintament ambdues denominacions.¹³ El jurista català Lluís de Peguera, per la seva part, deia sobre les Corts del Principat que es reunien per al «bon stament i reformació de la terra»,¹⁴ mentre que a Sardènia és freqüent trobar en la documentació parlamentària que el seu objec-

12. Per a una visió sintètica general i bastant correcta s'aconsella la lectura de: Francesco FLORIS, *Storia della Sardegna*, Newton & Compton, Roma, 1999, pp. 318-349. Per a major profunditat, vegeu: Bruno ANATRA, *La Sardegna: Dall'unificazione aragonese ai Savoia*, UTET Università, Torí, 1987; Antonello MATTONE, «Le istituzioni e le forme di governo», en *Storia dei sardi e della Sardegna. III. L'Età Moderna*, pp. 220-244; Francesco Cesare CASULA, *La Sardegna aragonese*, Chiarella, Sàsser, 1990; Francesco MANCONI, «De no poderse desmembrar de la Corona de Aragón»: Sardènia i els Països Catalans, un vincle de quatre segles», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18-2 (1998), pp. 179-194.

13. Juan Dexart va explicar que aquella institució que en la resta de territoris s'anomenava Cúria, en Sardènia podia rebre el nom de Cort o Parlament, però sempre es tractava del mateix organisme. Juan DEXART, *Capitula sive acta curiarum Regni Sardiniae*, Imp. Galcerin, Càller, 1645, «In proemio».

14. Lluís de PEGUERA, *Práctica, forma y stil de celebrar Corts Generals en Catalunya*, Gerony Margarit, Barcelona, 1632, p. 3.

tiu era el servei d'ambdues majestats —Déu i el rei— i el benefici del regne, qüestions que es consideraven inseparables, ja que el servei del rei era benefici del regne i el benefici del regne era en servei del rei i de Déu. Per a assolir aquests objectius calia que de les Corts eixiren acords que vincularen el monarca i el regne i que es materialitzaven en forma d'un donatiu per al rei i també com a legislació paccionada.

Se sap que, des de finals del segle xv, ja no era requerida la presència del monarca en l'assemblea sarda. Els braços havien acceptat la presidència d'un delegat amb poder especial atorgat pel sobirà. Aquesta era segurament la major diferència amb les corts de la resta de regnes i que va facilitar que en els segles xvi i xvii les reunions foren més freqüents que en cap altre regne de la Corona. En tot cas, la pràctica parlamentària era molt similar a la de la resta de la Corona d'Aragó.¹⁵

En les Corts de la Corona d'Aragó, el rei i els braços només compartien el mateix espai en les sessions més solemnes com ara les d'obertura i clausura de la legislatura, mentre que per a la resta d'actes es feien reunions separades dels tres braços i dels representants del rei. En els parlaments del Regne de Sardènia se celebraven almenys cinc reunions simultànies: la del virrei amb el Consell Reial o Règia Cort, la de l'Estament eclesiàstic, la del braç militar, la de l'estament reial i la de la Tretzena de Corts de la ciutat de Càller. Cadascun d'aquests organismes debatia i prenia les seues decisions per separat, per la qual cosa és possible veure en les corts i els parlaments de la Corona d'Aragó una assemblea d'assemblees. Tanmateix, per a moltes actuacions parlamentàries eren necessàries la negociació i la col·laboració entre els braços i també de la Corona, motiu pel qual existien dos mecanismes bàsics per al funcionament: d'una banda, la delegació en representants perquè portaren a terme determinada funció en col·laboració amb la resta de braços i amb la Corona i, de l'altra, l'intercanvi de missatges i ambaixades.¹⁶

Mitjançant l'elecció de delegats que actuaren en representació del braç es formaven alguns organismes fonamentals per a l'activitat parla-

15. Antonello MATTONE, «Corts catalane e parlamento sardo: analogie giuridiche e dinamiche istituzionali», *Rivista di Storia del Diritto Italiano*, 64 (1992), pp. 19-44.

16. Antonio MARONGIU, *I Parlamenti sardi: Studio storico istituzionale e comparativo*, Giuffrè, Milà, 1979, pp. 79-149.

mentària, com ara la Junta d'Habilitadors, els jutges de greuges o la Junta de Tractadors. Aquesta última era especialment important per a la negociació dels assumptes més rellevants que es resolien en l'àmbit parlamentari. La Junta de Tractadors estava formada per igual nombre de representants de cada braç i del rei. Aquest organisme no tenia capacitat de decidir, sinó que la seva funció era debatre sobre els negocis més importants amb l'objectiu de presentar als braços els assumptes una vegada s'havien vençut les majors dificultats. Aquest mecanisme facilitava que quan els estaments votaven es tingueren certes garanties de consens entre els braços i la Corona. Els tractadors eren una espècie d'intermediaris que havien de referir el sentir del seu braç a la resta, per tal que a poc a poc s'anaren apropant postures fins que s'arribara a un acord que satisfera a totes les parts. Atesa la importància política d'aquest organisme i que els delegats havien de referir fidelment el sentir del braç, eren escollits com a tractadors els personatges més influents dels estaments i de la Règia Cort, normalment sempre en formaven part les primeres veus dels braços i també els magistrats i oficials reials més importants del regne. Un bon exemple és el de les Corts celebrades l'any 1614, sota la presidència del duc de Gandia i en la qual van ser escollits com a tractadors per la Corona el regent de la Reial Cancelleria don José Mur, el governador de Càller Joan Zapata, el magistrat Pedro Ravaneda i l'advocat fiscal Francesc Giaratchio. Pel braç eclesiàstic van ser nomenats l'arquebisbe de Càller i els procuradors de les mitres d'Oristany, de Sàsser i de l'Alguer. Els seleccionats pel braç militar van ser el marquès de Làcon, el procurador del comte i senyor de l'estat d'Oliva (és a dir, el delegat del virrei duc de Gandia i comte d'Oliva), don Joan Carrillo Albornoz i Francisco Scano de Castellví. En nom del braç reial, els seleccionats foren Pere Joan Otger, conseller en cap de Càller, Francèsc Pitzolo, síndic de Càller, Francèsc Sgrexo, síndic de Sàsser, i Francisco Amat, síndic de l'Alguer. De manera que aquesta junta estava formada per les veus més autoritzades dels organismes respectius (els tres braços i la Règia Cort).¹⁷

17. L'expressió «en tots los estaments eclesiàstichs dels parlaments celebrats en est regne se a sempre observat elegir y nomenar en tractadors als prelats mes antichs o a llurs procuradors» corrobora la hipòtesi que es nomenava les persones de més prestigi

Entre les tasques dels tractadors destaca la d'elaborar projectes d'acords que satisfieren a tots els braços, la qual cosa era especialment rellevant a l'hora de redactar l'oferta del donatiu que s'havia d'oferir al rei i que després havia de ser votat per les juntes de cada braç i acceptat pel president de les Corts i, posteriorment, pel propi rei. En les mateixes Corts de 1614, el duc de Gandia definia de forma general, però perfectament ajustada, la tasca d'aquests tractadors, que era «tractar les coses convenients al servici de Sa Magestat, bé de aquest son regne y expedició del present Real Parlament».¹⁸ Una bona feina d'aquests tractadors permetia que aquestes propostes foren acceptades sense gaires problemes per totes les parts, ja que l'esborrany que votaven els braços havia sorgit d'una taula de negociació en la qual estaven representades totes les parts implicades. Això s'observa en el Parlament presidit pel duc de Gandia el 1614. L'1 de març els tractadors van acordar la quantia i les condicions del donatiu, una proposta que aquell dia va ser acceptada pels braços, la qual cosa va fer possible que aquella mateixa tarda el virrei acceptara l'oferta que els braços havien posat ja per escrit.¹⁹ Amb més dificultats es va fer en els parlaments dels anys 1642-1643 i 1653-1656, però també en aquelles assemblees l'oferta del donatiu i les condicions aparellades a aquesta van ser debatudes i acordades en les reunions de tractadors abans de passar pels braços.²⁰

---

de cada braç. G. G. Ortu, ed., *Il Parlamento del viceré Carlo de Borja duca di Gandia (1614)*, Consiglio Regionale della Sardegna, Càller, 1995, pp. 217-227 (Acta Curiarum Regni Sardiniae, 14).

18. *Ibidem*, p. 230.

19. *Ibidem*, pp. 235-239.

20. Del Parlament presidit pel duc d'Avellano, n'hem extret la informació de: G. Murgia, ed., *Il Parlamento del viceré Fabrizio Doria, duca di Avellano (1641-1643)*, Consiglio Regionale Sardegna, Càller, 2006, (Acta Curiarum Regni Sardiniae, 18), i de la documentació inèdita continguda a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Consell d'Aragó, llig. 1360, exp. 63. Vegeu la qüestió del servei del Parlament de Lemos de 1653-1656 en: Archivio di Stato di Cagliari, Antico Archivio Regio, Parlamenti, 172, f. 94-136. Després de la redacció d'aquest treball he rebut de part de Piero Sanna les proves d'impremta de l'edició d'aquestes corts que han fet Paolo Cau i Piero Sanna i que han de ser publicades pròximament.

Un altre mitjà fonamental d'intercanvi d'informació entre les diferents juntes o reunions que es donaven simultàniament en els parlaments sards era l'intercanvi de missatgeries i ambaixades. Com s'ha dit, en les Corts es produïen diverses reunions en diferents espais que transcorrien de manera simultània, de manera que quan el president desitjava introduir algun assumpte perquè fora debatut pels braços, enviava els seus representants per a comunicar-ho. Així mateix, quan un dels braços volia informar la Règia Cort o un altre dels braços dels seus acords, ho feia també mitjançant delegats que actuaven com a portaveus i que solien entregar documents. Aquesta tasca era especialment visible en l'elaboració de la normativa que després havia de ser decretada pel rei, puix que els esborranys de les súplices d'actes de cort aprovats per un braç passaven mitjançant aquests missatgers als altres braços, que deliberaven si s'unien o no a la súplica. En conseqüència, cadascun dels actes de cort suplicats per dos o pels tres braços del regne eren resultat d'aquest intercanvi de documentació. De fet, una vegada acordats els capítols per un o més dels braços, eren presentats al president de les Corts també mitjançant aquestes comunicacions.²¹

A més a més, cadascun dels braços estava format per diverses veus, algunes de les quals representaven organismes i universitats, com eren els capítols catedralicis i les ciutats, i altres actuaven amb poder delegat de particulars, com els procuradors de nobles i prelats. És per això que des de la ciutat de Càller, on se celebraven normalment les reunions parlamentàries, partien amb freqüència cartes i missatgers cap a totes les parts de l'illa amb l'objectiu d'informar sobre els debats i de demanar instruccions i informacions sobre alguns assumptes.²² Els contactes

21. De fet, en el seu tractat sobre les normes pactades del Regne de Sardenya, el magistrat DEXART, *Capitula*, p. 9, entrava prou detalladament a explicar com es feien aquestes ambaixades al virrei i també entre els braços: «ipsa Brachia inter se pro tractandis, conferendisq[ue] negotiis internuncios, vulgo ambasciatores ab eiusdem selectos in uno quoque negotio pro ut duxerit ultro citroque legant et transmittunt».

22. Per exemple, ho podem veure en les cartes que Gaspar Pira, síndic d'Oristany, va enviar als consellers d'aquella ciutat durant les Corts de 1631-1632. Arxiu del Congrés dels Diputats (ACD), *Cerdeña*, H-01-015-0237 i H-01-015-0238.

eren especialment freqüents i es feien més evidents amb els representants del capítol catedralici i els de la ciutat de Càller, atès que podien controlar en temps real l'actuació dels seus delegats. En el cas de la ciutat, existia la Tretzena de Corts, formada per tretze prohoms del Consell General de la ciutat, qui decidien quina havia de ser la posició dels dos representants del municipi en les reunions del braç reial.²³ De manera similar actuava el president de les Corts, qui freqüentment informava el rei i el Consell d'Aragó de l'estat de les negociacions i rebia també instruccions del que s'havia de fer. Certament, aquesta comunicació era molt més lenta, ja que la distància entre Sardenya i la cort reial provocava que les comunicacions no sempre foren puntuals, la qual cosa deixava al virrei certa autonomia sempre que seguira les instruccions generals que havia rebut per a presidir les sessions.²⁴

Com veiem, les negociacions en les corts o parlaments del Regne de Sardenya eren complexes, puix necessitaven l'acord de diversos actors que, al seu torn, representaven particulars, universitats i corporacions i havien de defensar els seus interessos. En aquest sentit de les comunicacions amunt descrites, podem definir diferents nivells de comunicació: 1) de la Corona o Règia Cort amb el regne (amb els tres braços en conjunt); 2) de la Corona amb un o dos braços; 3) entre els braços; 4) dintre de les juntes de braços; 5) la rendició de comptes i control de les veus que participaven en els braços amb aquells a qui representaven i també la del virrei-president amb el monarca. En aquestes complexes circumstàncies, els pactes sorgits d'aquelles assemblees havien de ser necessàriament fruit d'un consens i de la voluntat de tots els participants d'arribar a solucions que beneficiaren a totes les parts implicades.

23. Es conserven les reunions de la Tretzena de Corts de l'any 1666. Archivio Storico del Comune di Cagliari (ASCC), Sezione Antica, B. 30. 3.

24. El treball que a finals del segle XIX va fer Alejandro Llorente a través de la correspondència del vicescancerler Crespí de Valldaura demostra la importància de la supervisió del desenvolupament dels parlaments sards des de la cort. Vegeu Alejandro LLORENTE, «Cortes y sublevación en Cerdeña bajo la dominación española», *Revista de España*, any 1, tom 2 (1868), pp. 262-307 i 537-584.

Queda, però, un altre mecanisme de comunicació que podem situar dins de l'àmbit parlamentari: el de l'ambaixada o missatgeria al rei. Anteriorment s'ha mencionat que la principal diferència entre els parlaments o corts del Regne de Sardènia i les corts de la resta de la Corona d'Aragó era la no obligatorietat de la presència del monarca. No obstant això, la seua participació era requerida per a molts assumptes, atès que, per molts amplis que foren els poders que atorgava el rei al seu delegat a l'illa per a presidir l'assemblea, això no evitava que moltes de les potestats seguiren estant unides inseparablement al rei.²⁵

Per a comprendre la importància d'aquest fet cal endinsar-se en el procediment d'elaboració de les lleis paccionades. Com hem dit, les súplices de la nova normativa eren redactades i aprovades pels braços, que acordaven posicions mitjançant els tractadors o l'intercanvi d'ambaixades, però la força de la llei la donava el decret reial, que podia ser positiu —«Plau a sa magestat»—, negatiu —«Que-s guarde lo acostumat»— o bé podia introduir matisos —«plau a sa magestat que...»—. Tanmateix, com que a Sardènia el rei delegava en el seu lloctinent la potestat de fer les noves lleis, aquest exercia aquest poder si la normativa que aprovava no contradeïa l'emanada del sobirà. Per tant, els decrets de la legislació sarda són una mica diferents, ja que es troben expressions similars a «Plau al senyor virrei» per a confirmar la normativa. I, per a evitar que algunes de les decisions del delegat foren contràries a la voluntat del monarca, es va acostumar sempre a remetre els capítols al monarca amb l'objectiu que els revisara i confirmara. Si el rei estava d'acord amb el seu lloctinent, la resposta era «Està bé decretat per lo virrei». En cas contrari, podia corregir la resposta donada i afegir un nou decret al peu del posat pel virrei el dia del soli de clausura.²⁶

25. Sobre aquestes qüestions, vegeu: FUERTES BROSETA, *Negociadores de la república*.

26. Normalment la súplica i el decret reial es copiaven en els registres de la Reial Cancelleria, com podem comprovar en el cas del 1574. ACA, Cancillería, Registros, núm. 4334, ff. XLVI-LIV i LXVI-LXXVIII. Així mateix, podem trobar els decrets reials inserits posteriorment en la còpia del procés parlamentari que s'enviava al rei. Per exemple, en el Parlament de Gandia trobem una segona foliació que correspon a l'inici de les

Aquesta situació és molt diferent de la que es produïa en la resta de la Corona d'Aragó, ja que en els altres regnes el monarca havia d'estar present en les corts. En conseqüència, Juan Dexart hagué de justificar la capacitat del rei per a delegar la seua capacitat legislativa i també la capacitat del monarca per a modificar els capítols després del soli en el qual solemnement es representava el *do ut des* que transformava les súpliques en lleis paccionades i amb força contractual. En el soli de clausura el virrei acceptava el donatiu del regne i també jurava en nom del rei la normativa que havia decretat, de tal manera que s'havia produït ja l'intercanvi d'ajuda econòmica i nova legislació i, per tant, el contracte havia entrat en vigor.²⁷ Segurament per aquesta raó, encara que tenien poders suficients per a poder fer-ho, els virreis optaven per no decretar aquells capítols sobre els quals tenien algun dubte i acceptaven aquells dels quals estaven més segurs que el monarca aprovaria el seu judici.

La situació va ser aprofitada pels braços i per les ciutats del Regne de Sardenya com una segona oportunitat per a aconseguir el que havien suplicat, atès que, assabentats que el procediment d'elaboració legislativa no s'esgotava amb la clausura parlamentària, prosseguien les seues instàncies en la cort reial. A la clausura de totes les corts sardes es van enviar un o més delegats —anomenats síndics o ambaixadors— que, en nom dels braços, havien de suplicar al rei el decret d'aquells capítols que el president havia decidit no decretar, la confirmació dels que havia aprovat i la millora dels que havien estat rebutjats. De manera que les corts o parlaments del Regne de Sardenya no estaven del tot conclusos fins que no tornaven els delegats enviats a les corts i portaven els decrets definitius de la nova normativa pactada. De fet, en la majoria de casos, al final de les actes parlamentàries conservades en l'Arxiu Reial de Càller s'inserten els capítols amb els decrets del rei.²⁸

---

súpriques que va fer Francisco Scano de Castellví com a representant de l'estament militar, en les quals trobem els capítols decretats pel virrei amb l'adició posterior dels decrets del rei. ACA, Consell d'Aragó, registres, 378, ff. 1 i seg. de la segona foliació.

27. DEXART, *Capitula*, pp. 15-17.

28. Es pot comprovar en algunes de les corts que han estat objecte d'edició, com la de 1602-1603, en la qual veiem que es va copiar el memorial que els enviats entre-

3. La vida estamental fora dels parlaments

En tots els territoris de la Corona d'Aragó es van desenvolupar mecanismes institucionals perquè també fora de l'àmbit parlamentari hi haguera una o més representacions de la comunitat de vassalls o generalitat.²⁹ En els casos català i aragonès es va optar per fer permanents representacions reduïdes dels braços conegudes com a diputacions. A València, encara que també existia la Diputació del General, no va assolir la capacitat política de les seues homònimes, atès que les juntes d'estaments van assumir gran part del protagonisme en la relació entre el rei i el Regne de València. A Mallorca, dins del Gran i General Consell podem trobar representació estamental. En el cas de Sardenya, no es va consolidar una diputació permanent equivalent a l'aragonesa o la catalana i,

---

garen al rei i també els decrets de Felip III. En aquella ocasió acudiren com a síndics davant el rei: l'arquebisbe de Càller, don Alonso Laso Cedeño, pel braç eclesiàstic; Melxior Aymerich, pel braç militar, i Melxior Dexart, pel reial. G. Doneddu, ed., *Il Parlamento del viceré Antonio Coloma conte di Elda (1602-1603)*, Consiglio Regionale Sardegna, Sàsser, 2015, pp. 1030 i seg. (Acta Curiarum Regni Sardiniae, 13).

29. També es desenvoluparen en altres territoris amb diferent forma. Trobem representació de la comunitat del regne o la província en llocs com Navarra, Galícia, les províncies basques, Milà, Sicília, Nàpols o la mateixa Castella amb la Diputació de Millones. Vegeu: Mercedes GALÁN LORDA, «El largo proceso para la consolidación de la Diputación navarra en el siglo XVI: diputados, síndicos y Diputación de Cortes a Cortes», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 86 (2016), pp. 223-296; Manuel M. de ARTAZA MONTENO, *Rey, reino y representación: La Junta General del Reino de Galicia (1599-1834)*, CSIC, Madrid, 1998; Alberto ANGULO MORALES, «Ciudades, villas y territorios. La representación de las tres provincias vascas en la Corte en tiempos de los Austrias», en D. Carvajal i I. Vitores, eds., *Poder, fisco y mercado en las ciudades de la Península Ibérica (siglos XV-XVI)*, Castilla, Valladolid, 2015, pp. 241-257; Antonio ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO, «“Pervenire alle orecchie della maestà”: el agente lombardo en la corte madrileña», *Annali di Storia Moderna e Contemporánea*, 3, 1997, pp. 173-223; Giuseppe SCICCHILONE, «Origine e ordinamento della deputazione del Regno di Sicilia», *Archivio Storico della Sicilia Orientale*, sèrie IV, any IV (1951), pp. 83-114; Giuseppe GALASSO, *En la periferia del Imperio: La Monarquía Hispánica y el reino de Nápoles*, Península, Barcelona, 2000; Juan ELOY GELABERT, *Castilla convulsa (1631-1652)*, Marcial Pons, Madrid, 2001.

encara que existiren diverses formes de juntes amb funció fiscal, no van fer tasques de representació política.³⁰ Això no vol dir que no hi haguera altres sistemes de representació estamental, car els mateixos braços o estaments que es reunien en les Corts Generals per a representar la comunitat del regne, tenien capacitat d'actuar també de forma extraparlamentària.³¹

Les reunions dels braços o estaments no eren una particularitat sarda i, doncs, els estaments valencians i el braç militar de Catalunya també van tenir certa importància política.³² Tanmateix, sabem poc de com funcionaven les reunions dels braços sards, no coneixem bé des de quan van iniciar aquestes reunions ni tampoc tenim clars llurs protocols d'actuació al llarg del temps.

Es pot assegurar que abans de l'any 1446 els estaments havien tractat de reunir-se de forma autònoma, però els oficials reials ho havien

30. Sota diverses formes es van formar juntes o diputacions per a recaptar els donatius parlamentaris i també va existir des de finals del segle XVI una administració per a finançar i gestionar el sistema de torres defensives del regne.

31. Jesús GASCÓN PÉREZ, «¿Estado moderno y viejas instituciones? La “república aragonesa” en el contexto de la formación de la Monarquía Hispánica», en G. Colás, coord., *Fueros e instituciones de Aragón*, Mira, Saragossa, 2013, pp. 115-154. Carmen CORONA MARZOL, «Las instituciones políticas en la Corona de Aragón desde sus orígenes al reinado de Carlos II», *Millars: Història i Espai*, 32 (2009), pp. 108-114. Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra: El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Eumo, Vic, 2004. Román PIÑA HOMS, «Els antics Consells Generals de les Balears: organització i evolució», en *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional*, 28, 29 i 30 d'abril de 1988, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991, pp. 290-295.

32. Els dos únics treballs dedicats als estaments sards són del professor Lluís Guia, que va partir de la comparació amb València. Lluís GUIA MARÍN, «Més enllà de les corts: els estaments sards i valencians a les acaballes de la monarquia hispànica», en R. Ferrero i L. Guia, eds., *Corts i parlaments de la Corona d'Aragó: Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2008, pp. 517-533; Lluís GUIA MARÍN, «Els estaments sards i valencians. Analogia jurídica i diversitat institucional», en Idem, dir., *Sardenya, una historia pròxima: El regne sard a l'època moderna*, Afers, Catarroja i Barcelona, 2012, pp. 79-113. Sobre el braç militar de Catalunya, vegeu: Eduard MARTÍ FRAGA, *El braç militar de Catalunya (1602-1714)*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2016.

impedit i en aquell moment el rei Alfons el Magnànim va concedir llicència al braç militar per a autoconvocar-se.³³ Com a resultat, l'any 1448 els ambaixadors del braç militar van sol·licitar a Alfons el Magnànim que confirmara, mitjançant un privilegi perpetu, el dret dels tres braços a congregar-se. La súplica dels nobles constituïa un atac directe contra l'actuació dels oficials reials, a qui responsabilitzaven dels conflictes bèl·lics que havien afectat Sardenya els anys anteriors, i demanaven al rei que confirmara la possibilitat dels tres braços d'autoconvocar-se per a tractar tot el que estava relacionat amb la conservació i el benefici del regne, ja que si no es feia així, es deixava els nobles i les poblacions sense eines per a donar remei a les problemàtiques que pogueren sorgir. Alfons el Magnànim va confirmar-los el dret de reunió, encara que el va limitar: només podien reunir-se de dia i havien de fer-ho en la ciutat de Càller, amb presència del governador o del procurador reial.³⁴

33. CASULA, *La Sardegna aragonesa*, pp. 640-642.

34. «Ítem, demanen e supliquen los dits missatgers attenant que vos, senyor, habitau e stau en terra ferma, la qual és molt distant e luny de regne de Sardenya e los passatges de la mar son molt incerts; e per sò los governadors e altres oficials de Sardenya qui són stat e ara són e regexen per vostra molt alta senyoria se extenen un poch més avant de oficials en empendre coses les quals moltes vegades menassen un gran scandel en lo dit regne de Sardenya perquè és necessari esser decorat del present privilegi per esser fre als dits oficials en refrenar aquells, hoc encara per alguns casos e perills de guerres que es mouen fora lo regne, que será necessari congregació, hoc encara dins lo regne se porien moure tals coses qu-els oficials a veguades miren per llurs barats e no curen e donen entendre que no será res. Per çò és necessari un privilegi perpetual atorgador per vos, senyor, e per vostres succehidors que tota hora que bé sia o será vist als tres braços per alguna cosa que.ls paragués necessari al servir de vos senyor e de la reyal Corona d'Aragó e ben avenir de la cosa pública que-s puixen congregar ara per moviment de un braç o part de braç, ara per moviment de tots ensemps sens encorrimment de pena alguna axí per fer instàncies e requestes a l'official en cap com per fer ambaxada a vostra senyoria en avisar de l'stament del dit regne quantes vegades será necessari e ben vist. E que tal congregació vostres visreys e governadors del dit regne ni altres oficials no puguessen destorbar per via ninguna, car a la conservació del dit regne més hi va als barons e heretats que no fa als visreys e governadors ni altres oficials qualsevols que sien. Car axí com experiència ha mostrat

En la historiografia sarda hi ha un cert consens que l'únic estament que es reunia fora de les corts era el braç militar i que els altres dos no utilitzaven el seu dret a reunir-se. Fora dels parlaments s'han trobat súpliques de ciutats, prelats i capítols catedralicis, i no dels estaments en conjunt. Juan Dexart recull un document en el qual s'explica el funcionament dels braços sards. S'hi demana que l'estament militar de Sàsser parlara «de la mateixa manera que ho fan los Estament Ecclesiàstich y Real, los quals en temps de Corts ferman en nom de tot lo Estament y fora d'ellas cada prelat y son capítol y cada ciutat ferma en nom propri y no de tot lo Estament Ecclesiàstich ni Real».³⁵

Tanmateix, hi ha indicis que permeten pensar que hi havia certes formes d'activitat estamental. La prova més evident és l'existència de les juntes de primeres veus. Amb freqüència trobem documents signats per les tres primeres veus dels estaments, o bé, en altres ocasions, veiem que el virrei els fa acudir al Palau Reial per a informar-los d'alguns assumptes. Això pot fer pensar que aquests representants, com a presidents i primeres veus dels estaments respectius, tenien la capacitat de

---

en los temps passats los officials són stats causa de la guerra de Sardenya segons és fama publica e se'n veuhen encara alguns actes e se'n tornaren en lurs terres e murs, e los barons e heretats, incoles e pobles en lo dit regne de Sardenya ne foren tots desfets e destruits, e de aquestes occasions qui menassen aquests o semblants perills avenen sovint en Sardenya e encara que per tots comunament lo dit perill sia vist e dit se dexa a natura per que no hi saben ningun remey e dexe-ho a discreció de l'official en cap qui a vegades com dit és serà apassionat e no mirará gens sinó a la sua voluntat e de alguns qui-l punjaran perquè en totes guises es obs libertat de la dita congregació, car may tal congregació pot obrar sinó a servei de vos senyor e utilitat de vostre regne. *Placet regie maiestati dummodo dicta congregatio aut parlamentum generale fiat pro servicio suae maiestatis et beneficio regni intus Castrum Callaris et de die, interveniente semper in dicto parlamento et congregacione altero ex gubernatoribus in dicto regno vel procuratore regio*». Pere Joan ARQUER, *Capítols del Stament Militar de Sardenya ara novament restampats y de nou anyadits y stampats los capítols dels Parlaments respectivament celebrats per don Joan Coloma y don Miguel de Montcada, llochtinents y capitans generals del present regne*, Francesc Guernerio, Càller, 1591, pp. 7-8. A. Boscolo i O. Scheina, eds., *Acta Curiarum Regni Sardiniae. 3. I Parlamenti di Alfonso il Magnanimo*, Consiglio Regionale della Sardegna, Càller, 1993, pp. 178-179.

35. DEXART, *Capitula sive acta curiarum Regni Sardiniae*, p. 95.

parlar en nom de tot el regne, atès que signaven documents en nom del conjunt del regne. Així doncs, la intermediació de les primeres veus va ser un mitjà de comunicació utilitzat freqüentment en la relació entre el rei i el Regne de Sardenya, ja que suposava tractar directament amb les tres persones més influents dels tres estaments, la qual cosa podia facilitar el suport del conjunt del braç.³⁶ Això no vol dir que les decisions no foren consultades amb la resta dels braços, de manera que és lògic pensar que així es fes.

Per a comprovar-ho, cal consultar la documentació d'alguns contextos en què sabem que les primeres veus van intervenir i per això s'ha examinat el cas del donatiu del 1671, la concessió del qual s'ha atribuït a aquestes, perquè amb elles es va reunir el virrei duc de San Germán i elles signaren els documents en nom dels estaments.³⁷ Després del fracàs de les Corts de 1666-1668 i l'assassinat del virrei Camarasa en 1668, en 1671 els estaments sards van ser instats a prorrogar el donatiu parlamentari necessari per a finançar l'administració del regne. La documentació revela que, tal com el jurista Dexart havia descrit, les primeres veus van comunicar la sol·licitud a llurs estaments i cada capítol catedralici i cada ciutat va debatre sobre la concessió del donatiu i cada un va emetre cartes amb el seu compromís d'aportar la quantitat que li corresponia. Així doncs, veiem que entre la sol·licitud i la concessió va haver-hi una sèrie de comunicacions epistolars amb la resta de veus dels braços, que facultaren les primeres veus a transmetre el sentir del conjunt.³⁸

36. Hi ha un memorial del 1636 que explica el paper de les primeres veus com a presidents dels estaments. Es tracta d'un document encarregat per les primeres veus i per la ciutat de Càller com a reacció davant la lectura de l'esborrany d'una obra del regent Francisco de Vico en la qual negava la primacia de les veus que residien en Càller, ja que defenia la primacia de la seva pàtria natal, Sàsser. ASCC, Sezione Antica, 41.2.

37. FRANCESCO MANCONI, *La Sardegna al tempo degli Asburgo, secoli XVI-XVII*, Il Maestrale, Nuoro, 2010, p. 551: «Non è un caso che il viceré vanifichi facilmente le ordinarie procedure delle Cortes escludendo la base parlamentare da ogni contrattazione e concordando direttamente con i vertici degli stamenti il donativo al re».

38. L'acceptació de la ciutat de Càller va ser el 15 de maig. ASCC, Sezione Antica, B. 46. El capítol de Càller ho va acceptar el 26 de maig. AAC, Archivio Capitolare,

Els indicis pareixien indicar que només l'estament militar es reunia en els períodes entre corts, però s'han localitzat algunes actes de reunions del braç eclesiàstic al complet convocades per l'arquebisbe de Càller com a primera veu per a concedir i gestionar donatius al rei i a les quals acudien els procuradors de la resta de prelatures i esglésies catedrals. Veiem, doncs, que es compleix el principi indicat per Dexart que cada capítol o prelat havia d'obligar-se per si mateix, atès que, per a oferir quantitats al rei, era necessari el consentiment de les veus que formaven l'estament eclesiàstic, ja fora comunicant-ho per carta, ja fora convocant els procuradors de tots ells.³⁹

Sembla que en altres circumstàncies en les quals es requeria una reacció ràpida dels estaments i que no implicava obligar a totes les veus d'aquests, es va implementar un sistema una mica diferent: que prenguera la decisió una representació reduïda del braç que residia en la ciutat de Càller —lloc al qual Alfons el Magnànim havia restringit les reunions estamentals—. Tanmateix, segurament per raons d'operativitat, en el segle XVII veiem que la veu dels estaments havia estat *de facto* assumida pel capítol dels canonges de Càller, la junta de l'estament militar i els consellers i prohoms de la ciutat de Càller. En aquest sistema de nou tenien una importància capital les primeres veus, que eren l'arquebisbe de Càller, el noble més important que estiguera en la ciutat i el conseller en cap, a qui corresponia convocar les reunions.

Podem observar l'activitat conjunta d'aquests tres organismes en un bon nombre de casos. Per exemple, a finals del 1618 el virrei va lliurar als estaments unes cartes del rei en les quals comunicava la necessi-

---

vol. 7, f. 241. Sabem que la resta de capítols i prelats es van comprometre a fer el mateix gràcies que es conserven els comptes de la recaptació d'aquest donatiu dels anys 1671, 1672 i 1674. Aquesta documentació revela que hi havia dues taules per a recollir el donatiu, una a Càller i una altra a Sàsser. La documentació a la qual es fa referència només recull els comptes del donatiu recollit per l'estament eclesiàstic de l'arxidiòcesi de Càller. AAC, Archivio Capitolare, 189.

39. Hi ha una còpia d'unes actes extraparlamentàries de juntes de l'estament eclesiàstic entre el maig i el juny del 1619. ACA, Consell d'Aragó, llig. 1169. També hi ha actes disperses des de mitjan segle XVII i principis del XVIII en: Archivio Arcivescove di Cagliari, Archivio Capitolare, vol. 189.

tat d'allotjar un regiment de soldats en Sardenya. Com passava dins de les Corts, encara que el rei tinguera el seu lloctinent, que el representava, no dubtava a escriure als estaments per a fer-los peticions i establir així una relació més directa amb el regne que la que es portava a terme amb la intermediació del virrei.

Llegida la petició de Felip III, els estaments del regne es van mobilitzar per a defensar cadascun llurs propis interessos. Els tres braços van acordar col·laborar en el finançament de l'allotjament amb un donatiu, però els separaven algunes diferències. La junta de l'estament militar es va reunir l'1 de desembre de 1618 i va acordar oferir un donatiu particular del braç si tots els soldats s'allotjaven en les ciutats de reialenc, i no en les viles de senyoriu. El dia 5 es va trametre una ambaixada al virrei per a comunicar-li la decisió, el qual va agrair l'oferta i va recordar que caldria obtenir diners immediatament per a poder finançar l'arribada imminent de les tropes. L'Estament va accedir a avançar part del servei que s'havia de pagar a l'estiu, però recordava al virrei Erill el següent:

[...] no podem obligar als del cap de Sàsser y Logudor sens convocar-los, los quals enten que vindran en lo matex sempre que sian convocats y avissats. Ab la qual prorrata, fent lo matex lo stament eclesiastich y real, serà lo socorro de quinze mil ducats ab lo que es lo demás que sa excel·lència tindrà o podrà tenir del patrimoni real de sa magestat serà socorro bastant per a esta necessitat.

Així doncs, la junta de l'estament militar emprava també les missatgeries o ambaixades com a mecanisme per a comunicar les seues decisions.

El dia 11 de desembre els nobles van fer una nova ambaixada al virrei comte d'Erill per a demanar-li una resposta. El lloctinent va acceptar que els allotjaments es feren només en les ciutats i l'estament avançaria un ral i mig per cada foc de les viles de senyoriu, que es descomptaria del donatiu aprovat per a aquell estiu.

Els preparatius continuaren durant aquell mes, però a inicis del 1619 aparegueren noves dificultats, ja que es pretenia que el terç fora allotjat en el castell de Càller, zona fortificada de la ciutat en la qual només podien residir persones nobles. En dies anteriors la ciutat havia

decidit allotjar les tropes en algun dels barris de la Marina, Vilanova o Estampaig. El 9 de gener de 1619 el marquès de Làcon, com a primera veu del braç militar, va convocar una junta en la qual va proposar que s'havia d'evitar l'allotjament perquè suposava un greuge a l'estament. En aquella reunió, l'advocat del braç militar, Juan Dexart, va argumentar que de la pernoctació dels soldats en el castell se seguirien dos tipus de greuge: el primer el rebria l'estament militar perquè es veuria perjudicat pel fet que es permetés que persones sense títol de cavaller hi residiren i també perquè haurien de donar-los llit en les seues cases; el segon era general per a tot el regne, puix que es posava en risc la principal fortalesa de l'illa per a allotjar-hi soldats que no eren «spanyols ni de la Corona de Aragó». Per això, Dexart era «de parer que se faça embaxada per als staments ecclesiastich y real per a que tots junts fassan sos parts y representen ab una petició enserits a sa excel·lència». Així, com ocorria en l'àmbit parlamentari, la manera per a intercanviar opinions i acordar posicions entre els estaments era l'enviament de missatgers.

L'II de gener el braç militar va enviar l'ambaixada a l'estament reial. Els escollits van ser Antoni Capay i Leandro Sasso, que van referir el següent:

[...] la magnífica ciutat de Càller en nom de l'estament real daria sa resposta y essent vingut lo magnífich conceller segon de dita ciutat Hierony Sanchis ab lo doctor Miquel Bonfant han dat de resposta que los magnífichs consellers han conclòs que estava molt bé lo apuntat per dit estament militar fet y que per ço habían determinat per lo bé y benefici de tots que al de matí faran axíbe embaxada al stament ecclesiàstich y ajuntaran Consell General»

I, si arribés el cas, «se offerian junts ab dit stament militar fer un cos y presentar sèdula a sa excel·lència, interposar recurso a sa magestat y totes les demás diligències degudes». Veiem, doncs, que la ciutat de Càller rebia i enviava ambaixadors i parlava en nom de l'estament reial.

Faltava per a unir-se al debat el tercer estament, cosa que va ocórrer el 14 de gener, quan els ambaixadors del braç militar comunicaren les gestions que s'estaven fent amb els canonges del capítol i aquests envia-

ren Jaume Spiga i Jaume Escarxioni per a donar la resposta de part de l'«stament ecclesiàstich», els quals es prestaren a col·laborar, si calia, en l'elecció d'un síndic per a informar el rei.

El 16 de gener es va rebre la proposta del virrei que els soldats s'allotjarien en els barris situats extramurs de la ciutat, però, a canvi, els nobles haurien d'aportar els llits i les robes per a fer-ho. Finalment, es va fer un allotjament de 2.400 homes que va suscitar no pocs problemes en els mesos posteriors, com evidència el fet que l'octubre d'aquell 1619 l'estament militar tornara a invocar la solidaritat amb els altres braços i que tots junts «haguessen de fer un cos» per «esser negossis de utilitat y benefissi del Regne». En conseqüència, es va formar una junta de tractadors dels tres estaments que havia de discutir sobre diversos punts relacionats amb la logística dels allotjaments.⁴⁰

Estem, per tant, davant de la creació d'un organisme que tenia la funció d'acordar una posició conjunta dels tres braços, una situació que no sembla excepcional, atès que el 7 de febrer de 1620 trobem referències a la creació d'una junta d'«elets dels estaments».⁴¹

Aquests exemples permeten comprovar que hi havia activitat dels tres estaments sards fora dels parlaments, encara que actuaven com una representació molt més reduïda que quan estaven reunits en corts. Igualment, podem observar que els mecanismes de comunicació entre els braços i entre aquests i la Corona eren els mateixos dins i fora de les corts, l'intercanvi de missatges i la formació de comissions. Així mateix, en cas que fora necessari també podia enviar-se un delegat directament al rei, cosa que en 1619 no va ser necessària. Un any després, quan es va sol·licitar un nou allotjament, l'estament militar va recórrer al comte de Cullar per a sol·licitar a Felip III que s'evitara aquella càrrega.⁴² Així mateix, les ciutats de Sàsser i Càller van enviar els seus propis

40. Hi ha actes de l'estament militar conservades en ACA, Consell d'Aragó, llig. 1157.

41. Les referències són a les actes del consell de la ciutat de Càller. ASCC, Sezione Antica, 39.3.

42. El comte de Cullar feia anys que estava en la cort i hi actuava com a representant de l'estament militar. Es poden localitzar unes instruccions per a la defensa del

delegats per a denunciar les vexacions que havien rebut dels soldats l'any anterior i suplicar que no es repetiren.⁴³

4. *Una conclusió*

El propòsit d'aquest treball era fer una primera aproximació a la representació política del Regne de Sardenya. Es pot comprovar que a Sardenya, tant dins de les Corts o Parlament General com en el període entre les convocatòries de la magna assemblea, prendre decisions en nom de la comunitat dels vassalls del regne exigia la negociació i l'acord de diferents organismes. En l'àmbit parlamentari, per a oferir donatius i elaborar normativa que obligara a tot el regne era necessari l'acord dels tres braços i l'aprovació del rei. Per tant, es desenvoluparen mitjans de comunicació i de negociació entre els organismes que facilitaren la tasca negociadora. La delegació de la presidència del Parlament afavoria una freqüència major de les reunions de l'assemblea i permetia que el rei no abandonara la cort reial. L'enviament de missives del rei als braços ajudava que la figura del rei estiguera en certa manera present durant l'assemblea. Les juntes de tractadors, integrades per delegats de totes les parts, actuaven com a organisme de mediació que permetia elaborar projectes que satisfieren a totes les parts. Les ambaixades i misatgeries dins dels parlaments permetien l'intercanvi d'informació entre les diferents assemblees, i l'enviament de delegats al rei permetia que el monarca fora informat dels acords presos en Sardenya.

No gaire diversa era la situació extraparlamentària, ja que els estaments tenien reconeguda la seua capacitat de celebrar les reunions, però per raons d'operativitat ho van fer en versions molt reduïdes, si ho comparem amb les juntes parlamentàries. La representació estamental

---

dret de reunió de l'estament militar en ASCC, Aymerich, *Stamento Militare*, 9. A. Sobre la protesta contra l'allotjament, vegeu ACA, Consell d'Aragó, llig. 1227.

43. Instrucció dels consellers de Sàsser a l'arquebisbe d'Oristany. ACA, Consell d'Aragó, llig. 1169. La protesta de Càller la podem trobar en ACA, Consell d'Aragó, llig. 1227.

fora de les Corts obligava també a haver d'acordar posicions entre els diferents organismes. A vegades bastava amb concordar postures entre les tres assemblees, que se celebraven en la ciutat de Càller i actuaven en nom dels tres estaments. En altres ocasions, l'obligació que havia d'adquirir cada braç era massa gran perquè una part poguera obligar el conjunt, de manera que també s'hagueren de definir mecanismes per a aconseguir la conformitat de totes les veus que formaven l'estament. Les juntes de les primeres veus permetien un intercanvi de posicions entre els estaments i el virrei encara que després les primeres veus hagueren de tractar l'assumpte amb el seu estament, ja fora amb l'assemblea que es reunia a Càller, ja fora escrivint a les diferents veus que es trobaven repartides per tota l'illa. Les missatgeries entre les juntes d'estaments que es reunien a Càller i amb el virrei i la Reial Audiència permetien l'intercanvi d'opinions i facilitaven la formació de consensos, com va passar en l'exemple esmentat del 1619, quan es va arribar a un acord entre la Corona i els estaments en el qual tots cediren però tots guanyaren: el terç va ser allotjat, els nobles evitaren donar residència als soldats en les seues cases i les ciutats aconseguiren que l'estament militar finançara una part important de les despeses i aportara els llits i les robes.

Si comparem els àmbits parlamentari i extraparlamentari, les vies de diàleg eren molt similars: la formació de comissions mixtes, com podien ser les juntes de tractadors o les juntes de les primeres veus, i l'intercanvi de missatgeries entre els diferents actors. Dins de l'intercanvi de missatgers podem situar tant les ambaixades entre assemblees fetes simultàniament en la mateixa ciutat, com les que es feien al monarca, encara que aquestes últimes adquiriren una major complexitat tant per la importància simbòlica de l'encontre amb el rei com per la logística requerida per a poder fer una representació a tanta distància i sense possibilitat de comunicacions immediates. Per últim, cal mencionar la via epistolar, emprada en tots els àmbits i a la qual el rei recorria per a comunicar-se amb els braços o les primeres veus de l'estament eclesiàstic i del braç reial per a negociar amb la resta de veus dels seus estaments.

L'existència de totes aquestes comunicacions no fa altra cosa que evidenciar un diàleg polític permanent entre els estaments i la Corona

que necessitava mecanismes per a poder desenvolupar-se. Els camins pels quals transcorria eren molt similars als que es poden trobar en altres territoris, però adaptats a la realitat política, institucional i geogràfica del Regne de Sardenya.